

Tandori Dezső

A „Töredék” második része

Tóth Ákos, az oly sok mindenre figyelő „fiatal” szegedi irodalomtörténész állapította meg, hogy szinte kizárólagos rendhagyóságaim egyike a mai szép-irodalom színen: a „teljes” embert próbálom írni. Nem hasonlatot (szerintem a latolás: hasi; „minden hason lat” – régi súlymérő eszköz), nem parabolát, paradigmát, nem vetületet, nem stilizációt, nem közéleti tündökletet vagy zaccot stb. Hanem átul zéig etc. Hát nem tudom (tudom-e ezt?). – – –

Mivel korántsem némely félmúltbéli, kritikainak nehezen nevezhető „események” készítettek egy tervem feladására, másik lehetőségemhez kellett nyúlnom (a nem oly sok közül). Elmarad kényszerűen (ah, könyvkiadás) a Gergely-naptáram mint könyv. Címe az lett volna, és másképp írva, persze, a munka maga, másképp, mint akár itt is volt, az lett volna: A KOMPLETT Tandori. Alcíme pedig: KOMPLETT EZ? Nos, nyilván vicc, de mégse. Mert kompletto grosszó nem írható meg élő ember által önmaga úgy, hogy... nem folytatom. Más emberek (kiadók, szerelmek; pénzügyei, hovatartozásai ennek az embernek, véleményei – ma!), más elképzelések, más másságok – kevesebb lett volna, mint komplett (az a könyv). Így az *Eső* hasábjain a „Töredék” első része (első részének egy része) került feldolgozásra, s a krumpli második adag hasábra való nagyobbik fele (de nem nagy terjedelemben) itt jön mint felforrósítvány, találmány. Semmi találmány, mondom, csak – ld. az iménti szót. Kezdjük hát!

Nem minden nap megy az ilyen írás. Kell-e hozzá valami különös? Bánat, netán pihentség éppen? Kell-e a „most már tényleg ne húzzuk-halasszuk”? Bánat? Nem bánat az az érzéketlenség, érzéstelenség, mely most enyém, s amit így szoktam nevezni, az *Eső*-vezérmotívum is ez volt:

ÉLVE MEGSZÚNTEM.

(Ha rövid, ha hossz í-vel, írtam stb.)

Gondolok helyekre, ahol jártam – de jó, hogy ezek a dolgok el vannak intézve. (Párizs, London, Koppenhága, német városok, angol vidékek, magyar vidékek – módjával.) (Vidék = táj.) A budapesti vidék nincs elintézve. Itt van az, hogy semmilyen irányba nem bírok menni igazán, mégis muszáj, mert itthon maradni se bírok. Nem az, hogy kihalt, nem az, hogy unom – más. Ez az élve megszűnés. Természetesen azért igen aktív (?) is tudok lenni. Bár inkább emlékeimben. Vannak, akikre-amikre sokat gondolok, én nem tudom... évek... huszonkét éves koromból. De hiszen boldogtalanul is boldog voltam én akkor (Füst Milán szelle-

me), nem kellett volna nekem egy hódító, hódításokat és kalandokat testileg-lelkileg „besöprő” egyénnek lenni. Nem kellett volna egy Szentkuthynak lennem, mit tudom én, kinek. Jellemző, Bécsben például ötvenéves lábbal jártam először. Mégis elgondolok sok mindent, ami volt, és ami még bővebben is lehetett volna, de én igazán csak...

Én igazán csak az *Egyetlen* verseinek éltem 1960–1966 között, s ez az „Egyetlen” jelent meg *Töredék Hamletnek* (torz) címen.

A Vásárcsarnok jócskán összefüggött mindig az életemmel. Mutogattam is, jószerén, ismeretségek is fűződnek hozzá (fájó-e mind, már csak így?), sport-élmények (Tokió olimpiájának hallgatása a kofák rádióján, ó, istenem, akkor még hittem olyanban, hogy párbajtőr-csapat, kard egyéni!), én Hamletem! ezt kiálthatnám. Igen, igen, egyszerre kint s bent nem foghatott a macska egeret... viszont az sem volt igaz, hogy (Mészöly mesélte, ő olvasta valahol) az ember elveszti a „metafizikai érzékenységét”, talán ha a test társas gyönyöreinek és a pénz szükségszerű megszerzésének él. Remélem, volt bennem mindig spirituális érzékenység, és semmi korban nem vesztettem el, már amennyi volt, a test társas gyönyörei (szerény ügyek) és a pénz (még szerényebb) keresgélése által. Veszélyesebb volt az a teljesítményvágy (mely a mai magányos tornászásokban is ott van, bár nem központi), mely a „Hamlet-kötet” után jött. Addig évente alig öt-hat verset írtam. Zsengék is kerültek be így a „Hamlet”-be, se a *Kert*, se a *The Heart of the Matter* (ez utóbbi egy híres Graham Greene-könyv nyomán nem nevezhető „komplett kifejezésemnek”). Na tessék, a „komplett”! De mi a komplett leírás? Musilnak igaza van, hogy a látnokságokat élők is csak hirtelen suhanásról, angyal megjelenéséről stb. beszélhettek, eszembe se jut a megnevezés, nem spiritualizmusról van szó – Meyrinkkel és Keyserlinggel foglalkozván a minap, s Jenei lapjába írtam is, a század gépgondolkodásának és a sarlatánsággá lebélyegzett nem racionális létmenetnek nagy ellentéte, a mechanizmusok elsöprő fölényével, igen, a spirituális dolgok ily félresöprésével... hagyom a mondatot. Nálam a lófogadósdiiban jól volt együtt a racionális igyekezet – és sok kudarc – meg a megmagyarázhatatlan „ráérzés” (némi szép sikerekkel).

Csak elmondani, megsejtenni (Nemes Nagy szava), azt se bírnám én az ilyen Londonomat, Párizsomat, Dublinomat, Bécsomet, hát még a 47 pályát, ahol jártam, Limerick beborult egét, ahogy állatorvosnak hittek, s úgy mentem, vonultam be a kis csapattal a pálya hátsó kapuján, vagy ahogy Kemptonba utazván – biztos, ami biztos, legyen valamin – mackós újságokat vettem, amerikaiakat és angolokat, ezek egyik szobánkban a sublódon ma is ott vannak, képes felükkal, Zakariás az egyik medve, egy medve-kártyaklub tagja... hogyan modjam el? Slágerekben is nagy bemondás az ilyen. Hogyan mondhatja el ember egyáltalán a megélt, a majdnem megélt, a mellőzött élményeit? A „Hamlet”-kötet clochard-jához, a háborúban emlékezetét veszített alakhoz érkeztem vissza, az vagyok, ezt először írom le „Füziék lapjában”: szeretek és sok mindenkit, a magam módján, a romterepen talált képes újságokból szép képeket vágok ki nekik, hintó Kemptonból, felhők Limerickből, mackós újság Londonból... de hogy kik ők, erre nem emlékszem, mert valami megbiccintette az agyam. Tornászáskor is, már úgy a háromezredik törzshajlításakor, hasizommicsodakor az kezd lenni bennem

lassan: ó, már nem vagyok én bűnös, galambocskám, ahogy pedig közönyösnek, kötekedőnek, „erőszakosnak” látszom, kifogásolgatónak – nem kifogásolok én már semmit! –, nem, és a másik szobába, az üres kalitkák tömbjére átnézve vétek nélkül gondolom: „Nem, hát több madarat se talán... megvolt velük minden szenvedésem és örömem... A szerelem megszűnt, Mitya...” (Ezt Kátya mondja Mityának a Karamazov-könyvben.) De ha élne is minden érzés, én nem emlékszem rátok, nem emlékszik a clochard, hogy ez az általa nyilván kedvesnek látott nő a felesége volt, nem, hogy ezek a kamionosok, külvárosi boltosok etc. az ő haverjai voltak, benső barátai netán. Az évei, az évek – egyáltalán – uszályokként úsznak el a Szajrán, s a clocherd, Albert Langlois csak ül, nézi ezeket, meghatottságok nélkül. Nem a meghatottságtól, inkább kis megrázkódtatástól van velem is, ami most épp van; dörzsölgetem pofám.

Most erre telefonáljak? Ezt mondogassam? Leveleket is nehezen írok. Kosztolányinak ez az „elfelejtem” (amit ma tudtam), mélyen igaz (a delejben tűnik el?) – hiszen ahogy az *Őszi koncert* búcsúzó, szerelmetes vidéki állomása éledne, mit érne vele? Add, Manyikám... az ágytálat, a vattát... nővérke, kérem, friss töröl... Csak kórházba ne engedj, Uram, az iszonyú szagba, abba, hogy fix személyek vesznek körül... inkább küzdök, inkább megleszek a csekély honoráriumokkal, a kapitalizmusban velem eleve az van, hogy ott se tudom megkérni rendesebben a munkám árát, ahol tehetném... csak a szabadságomat ne vegye el a panteizmus, csak unhassam a vásárcsarnoki idegenséget, a város északi, keleti, nyugati és déli útjait, beszélgessek pultoknál (minek?), teljes délutánjaim teljenek némán (nézem olaszul a Rex felügyelőt, szót se értek), ossza napomat kétfelé a Kártyabajnokság 5–5 meccse, dél és est, feleségemmel, szerencsétlenkedésem is szerencséskedés, míg pl. tudok vigyázni a csonka foghidamra, nem esik le, nem jön a fogász, hogy időm hátba szúrja általa... az élet. Legyen szabad eldöntennem, levelet „mégis” mikor írok, simogathassam meg különféle posztó és fa és fém medvéimet és madaraimat, ahogy ott ülnek helyükön (s én kártyázom nekik, klubjaiknak, szurkolok nekik stb.), és ez nem hóbortos dolog, ez az én életem, így megvagyok még, és terepem nem romterep (ha a szomszédos építkezés daruja a házunkra rá nem dől; íme, még a humoromnál is vagyok; de mindeneknél azért mégse).

Ez volt hát a „Vissza az égbe”-téma a „Hamlet-kötetből”, és sok tartalmi elem van a zsenigéknek nevezett (általam így érzett) verseimben is ottan. A „szeretnék szorongani valamiért a múltból” töredék illik az imént elmondottakra, úgyszintén illik. De a *mindig megszületetlen* fogalma csak ennyi lett: este, délután már mindig vágyom rá (értelmetlenül), hogy „holnap” új napot kezdhessek, igaz, minek, ugyanazokkal a sztereotípiákkal, és még tél is van, ráadásul, de a nyár (Gottfried Benn jól megmondta) nagy magány. Röstellem hamarján, ha csak véletlen is, de találkoztam valakivel, és nem azt érzem, hogy csaló vagyok, nem azt mesélem neked, ember, hogy élve megszűntem, hanem mindketten hiába töltjük időnket, mint Kosztolányi versében „az óra gyilkolói”, igaz, hátha nem is osztott nekünk „talentumot... egy isteni kegy”. Az itthoni kétligás kártyabajnokság nem a kávéházi posztó. Az az én érzelmeim szabad iskolája, feleségem meg szintén szereti a klubjainkat (bennük halott madaraink is; ah, menne még nekem egy új madár? ez nem biztos), abszolútum neki ez a játék, így vagyunk meg. De

hogy már a „Hamlet”-kötetnek, 1965 körül, az „Ők hagynak el” ekkora eleme volt, mutatja, ez az „élve-megszűnés” nem véletlen jön, ahogy Klee mondta ezeket a dolgokat, pedig ő nagyon más volt, más lélek, még egy más világ – de „a művész magányát” igencsak érezhette.

*

Furcsa, hogy mikor az *Egyetlen*-kötetet (Hamlet-kötet) ciklusokra osztottam, a három „Töredék” afféle minimálbarokkos versek mellé került, mint a Vivaldi, a fűkapaszzkodás etc. De így lett, hát így van. A címadó *Töredék Hamletnek...* fura, hogy „a bolondnak is” nem azt mondja, tessék, ez egy tematikus, önéletíró fej. Aztán pedig így legenda, úgy megélhetés tárgya (másoké) a „Hamlet-kötet”, mégsincs, jó 40 éve, szerintem, a fő töredék jól megelemezve. Pedig centire végig lehet menni rajta, ahogy lesikló, műlesikló etc. tanulja meg a pályát, betanulja. Mit jelent az eleje, rögtön?

„– ily egyetlené el-nem-gondolás
tehet csak...”

Itt az egyetlen. Mivel főleg jelző (itt önértékű, nem kell utána, hogy egyetlen „mi is”), meghatározó szó, s mert elfogadjuk, hogy itt az osztatlan, elemi egyetlenségről lenne szó, hát nézzük, mi az az „el-nem-gondolás”, ami ily egyetlené egyedül tehet, csak?

1.) vagy én magam nem gondolom el magam; 2.) vagy engem nem gondolnak el, ennek alfaja az emberi mód, de az isteni is, ahogy Babits sztoikusainak élete a császár – Isten – kezéből kicsúszott; 3.) végezetül az van, hogy ha én nem gondolok el semmit.

(Másokat ide nem mernék kapcsolni.) Akkor megközelítés sincs. Mert a „nincsmihogyfélreértés” (így írom, fogalomként, ld. *Eső*, ott elemeztem a „nincsmi-hogy félreértése” dolgot) egyetlen-elemiség. A 90-es évek evidenciátörténetei – egyenes folytatásai voltak a „Hamlet-kötet” filozófiai önéletrajziségének. Akkor ez volt az életem rajza. Gyakorlatilag a „porszemnyi át-nem-szítált idő” halálos hatása is ilyesmi: egy telefonkötelesség... határidőbetartás... jaj-a-legtisztabb-ézés-is-mennyi-sallang.

A *II. töredék* az „ismétlődés”-t még „szívszorultában” is csak változatnak nevezi, csak „valónak”. A „kizuhanni, s már nem magunkon át...” (ma így írnám: kizuhanni: már nem magunkon át –, mindegy) kicsit másfelé visz, mert elfogadja, hogy én vagyok én, de az ilyesmi óhatatlan, ez a gyógyszerben a hordanyag.

Az *Hommage* lovai, a *III. töredék* szárnycsapásai: csak spirituális véletlenek a későbbi lovakkal és madarakkal. A sokkal későbbi, londoni *Paper Star* (ma „I”) és a párizsi Szpéró-versek, az afrikai Samu-vers stb. – ezek az érdelemleges madár-versek és lóversek is lettek közel ily érdelemmel. A *III. töredék* (nekem, ma) túl sok közkeletű fogalommal dolgozik, s kicsit patetikus is. A töredékeket nem véletlen sorolhattam az azért-mégis-testesebb versek közé, ah, sajnos.

Az *Egyetlen* (Hamlet) igazi műsora, igen, „a műsor” itt a *Koan bel canto*-ciklus. Persze, Salinger... persze, az európaias zen-hatások. Jó, de itt nem zenről van szó (ahogy mai élve-meg... állapotomat sem *nevezhetem* semmiféle fogalmi állagnak). Persze, hogy vállalt feladatának a *Koan I.* (távolság és közelség tőled se jellege,

hozzád se jellege, s tömören) eleget tesz. A *Megritkulsz...* azonban, gyengeségei ellenére, ah, kurzivált pont ez a három pont, ah és haha, igen, a „Megritkulsz. Távolságaid... nem nyernek vissza többé”, bizony, pontos utalás a nincs Párizs, nincs London, nincs Budapest, nincs racionális ló, „kik is ezek az írók, ezek az emberek” (majdnem Beckettig, Tolsztojig menően, Salingerig), mi volt ez az én úgynevezett munkásságom? Élve megszűntem, nézem az éveket. Fellapozok egy-két Simeont, de csak hogy meglegyen nekem újra, valaki hogyan is néz ki egy ablakon, mit tudom én, milyenek lehettek az árnyak abban az ottani nagy-erdei utcában, ahol a lusta kis bűnöző akcióra indult, hogyan lebbent meg a titokzatos lány ruhakölcsönző madámjának boltajtaján a koszos csipkefüggöny... de még ezeket a történeteket is csak kötetekként dédelgetem – szeretem, ha több példányban megvannak, szeretem ajándékozni őket –, meg apró részleteikért. Hát nem „a clochard” vagyok? Hát piacot, utcát nem így járok, nem így húzom magam mögött, elszenvedve, a tér fonalát? És – frázisként – még valamit. Itt van ez a sor is, 60-as évek közepe kb.:

„Belenged tűntödet.”

(A „belenged” azért elég jó szó, mert előtte az van, hogy „Létezésed szélcsendje voltál.”)

*

S ahogy visszagondolok tavaly nyári sétákra, még kertés utcákon, legyen mozgás – most a magányos torna. Az italt soká elhagytam. Most, hogy egyáltalán kibírom – öncsalás! kibírnám! saját könyveimmel, medvéimmel, lemezeimmel (haha), dolgaimmal, ki! –, szolidan, unásig fehérborozok, 1/4 decinként(!). Kinyitom, de nyomban el is zárom az olasz Rexet. A Festa Italianát, a kétesebb adásokat. Nem okoznak örömet. Az ilyen pódiumműsorokról, ha magyar, ha sem, azt gondolom: hát akik a kapitalizmusban pénzen-hatalmon vannak a tömegkulturális műfajokban, így gondolják. S nem joggal-e? Klee megmondta, ez kell a közönségnek. S ki bolond, ha ezzel lehet sok pénzt keresnie – és a pénzzel ma szuperebb dolgok, haha, érhetőek el, tehát érdemes –, ki bolond, ha nem élne lehetőségeivel. Én vagyok bolond, ha nézem őket. De már nem nézem a sportot se, a poplistákat se, véletlenül ugrik be minden. „Egészenben... nem férek át önmagamon”. Ez is jelenti azt, hogy nem hullok ki teljesen, meg hogy el is vagyok akadva, egészemben, miközben mindenféle részlet kihullik.

*

A többit többször is megírtam már. Fontos még, a maga módján, az *Eredendő*. (Szintén „egyetlen” és „evidenciátörténet”.) Az, hogy

„Eggyé-lette halálos, akinek
minden rajta-kívülség: halála.”

Hát szép önellentmondás, szép kicsi. Most akkor valljal szint, hallom, melyik kén? Ez a racionalizmus szava. Nem az, hogy nem értem. Nem az, hogy a magam változatot (már rossz az, ha!) jobbra venném. Gyengébb, de még mindig nagyon elemi a *Kioltod...*

„Kioltod, bárhova kerülsz.
Mióta nincs hol hagyj magad.”

S hogy minden lehetséges nyomokban ott állsz (már eleve), mi által elemi? Talán hogy az „eleve”-fogalmat így, személyesen élni tudtam, élnem kellett (azt). A világos, hogy „kövületeddé elevenedő”, az érzet ez volt. Vedd el a kövületet – és itt az *élve megszűntem*. Elevenségem ez.

A *Koan II.* a többi ilyenhez képest impresszionisztikus. A „Tévedhetetlenek” ismeretes szolipszizmus, akaratlan trükk, rilkei utó. De a *Koan bel canto* (azután, ld. „sárga könyv”, ld. *Még így sem*, ld. *Vagy majdnem az*, meg az utóbbi 10 év valamennyi TD-verskötetének néhány, itt is emlegetett darabját, bizony, a legjobb szállodás-, lovas és madaras-versekig, halálversekig stb.), maximumig ér. Természetes, hogy „már csak azt a jövő időt...” De „kívánom”? Beckett utolsó-tekerics-revizíójának revíziója esedékel nálam. Csak hát akarok-e írni? Világos beszéd: „Ne legyen több pillanatom, ami előtte nem volt.” Akarok-e még írni? Hiszen: „Feledhessem, ami leszek...” Feledhessem, igen, az, nem én. „Az legyen, aki nélkül.” (Ld. el-nem-gondolás.) És a tényleg megfoghatatlan, bár Karinthy Frigyes is kellett hozzá:

„...én – mint aki félrehajol
egy teljes térnyi szélből –”

Minden héten egyszer-egyszer elmegyek Kormos István emléklakettje előtt. (Kormos költő egy idő után nem elemien követte verseimet, de ő nekem a régi maradt, ó, Istenem!) S ő írt valami olyat, hogy röhögtem veletek, sakkoztam veletek, ha voltam veletek, nem voltam veletek.

Nem megyek át másik szobánkba, mert hajnal van, sötét, madárkáink ott aludtak ilyenkor még. S ha nem alszanak is... Nem megyek át, kotorászni. Talán az *élve megszűntem* is ez: nem megyek át még a legszentebb dolgokért se „kotorászni”. Nem megyek „át”.

De még mindig a munka véd a legjobban önmagam ellen!

2006. I. 2/3/4.